

ПОЕТИКА ЛІТЕРАТУР СВІТУ

УДК 821.163.41 – 3.09 + 929 Паїч

Галич О. А.

доктор філологічних наук, професор

ДЗ «Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка»

«НОВА БІОГРАФІЯ ХОРХЕ ЛУЇСА БОРХЕСА (1899–1984)» МІЛЕНКА ПАЇЧА ЯК КВАЗІ-ЖИТТЄПИС

З'ясувавши, що події твору Міленка Паїча, пов'язані з постаттю Борхеса, не відповідають ні специфіці жанру біографічної повісті, ні хронології життя головного персонажа, автор довів: твір є квазі-біографією. І саме цим дослідник пояснює і те, що характер розмов та душевних переживань, протікання творчих процесів і домислів героя дуже мало нагадують творче життя справжнього Борхеса.

Ключові слова: біографія, квазі-біографія, містифікація.

Определив, что события произведения Миленко Паича, связанные с личностью Борхеса, не соответствуют ни специфике жанра биографической повести, ни хронологии жизни главного персонажа, автор доказал: названное произведение является квази-биографией. Именно этим он объяснил и то, что и его разговоры, душевные переживания, как изображение творческих процессов и его домыслов мало чем напоминают настоящего Борхеса.

Ключевые слова: биография, квази-биография, мистификация.

The events of the work of Milenko Paich connected with the personality of Borges do not correspond to the specific of the genre of biographical narrative, there's no scientific chronology of the protagonist's life, and it can mean only one thing – it's a quasi biography. The author takes in account a few facts of the writer's life story and the rest of it he represents as a plot of his imagination, in particular, conversations, inner worries, process of creating his works, creating an image that has very few common features with real Borges.

Key words: biography, quasi biography, mystification.

Актуальність цієї публікації полягає в тому, що автор розглядає цикл «Нова біографія Хорхе Луїса Борхеса (1899–1984)» Міленка Паїча як квазі-життєпис, який повністю побудований на

містифікації. Тобто мова йде про те, що незважаючи на наявність постатей реальних героїв, відтворених у циклі, подій, що розгортаються в цілком реальному місті – столиці Аргентини Буенос-Айресі та в цілком реальній європейській державі – Швейцарії, сюжет твору виявляється повністю вигаданим, побудованим на бурхливій фантазії, на домислах і вимислах, тобто на основі fiction, про яку писав ще давньогрецький мислитель Арістотель і якій він відвів важливу роль художнього вимислу, домислу і фантазії у творчому процесі. Він тоді вже розумів різницю між художнім і науковим мисленням. Поезія говорить *«не про те, що справді сталося, а про те, що могло б статися, тобто про можливе або неминуче»* [Арістотель 1957: 67]. Історію Геродота теж можна було б викласти віршами, проте вона все одно залишилася б історією, бо поет говорить про те, що могло статися, а історик – про те, що сталося.

Автор статті ставить за мету довести, що у випадку з твором «Нова біографія Хорхе Луїса Борхеса (1899–1984)» Міленка Паїча ми маємо справу не з документально-біографічним твором, а зі справді художнім, який лише імітує справжність документів і фактів, що належать до літератури non fiction. Появу подібних творів автор дослідження пов'язує з наслідками глобалізації в літературі.

Джерела світової глобалізації криються в далекому минулому, коли люди на ранніх етапах цивілізаційного розвитку прагнули інтегрувати й синтезувати набуті знання про світ і місце людини в ньому. Особливо могутнього поштовху глобалізаційні процеси зазнали на рубежі XX–XXI століть та були ознаменовані такими масштабними змінами, що мають незворотній характер не лише для духовної сфери діяльності людини, але й передусім для політики, філософії, фінансової справи, економіки, медіа-сфери, інформаційних технологій тощо.

Якщо глобалізаційні процеси в економіці чи політиці є предметом вивчення багатьох науковців, що розглядають їх у різних аспектах, то студії в галузі літератури та мистецтва поки що не

набули пріоритетності в науковій літературі. Українські й зарубіжні вчені, надто ж філологи, стоять сьогодні лише на порозі теоретичного й історико-літературного осмислення цього непростого та значною мірою суперечливого явища, яким є світова глобалізація, що має як низку позитивних впливів, так і чимало негативів для суспільного розвитку людської цивілізації.

Серед науковців, що зробили певні кроки в осмисленні світових глобалізаційних процесів і їх впливу на духовну сферу діяльності людини, зокрема на літературу, слід назвати польську дослідницю Є. Доманську [Доманська 2012], українських учених І. Дзюбу [Дзюба 2012], І. Лімборського [Лімборський 2011], проте їхні студії присвячені більш загальним проблемам розвитку художньої літератури, вони зовсім не торкаються сфери документальної літератури, яка через зростання її питомої ваги в новітній літературі потребує окремої розмови. Проблеми ж квазі-біографії досі не порушувалися в літературознавстві, а тому наша спроба є новою. У цьому полягає актуальність нашого дослідження, метою якого є з'ясування впливу глобалізаційних процесів у світі на розвиток квазі-документальної літератури, яскравим прикладом якої є цикл «Нова біографія Хорхе Луїса Борхеса (1899–1984)», автором якої є сербський письменник Міленко Паїч.

Сучасний письменник Міленко Паїч народився в 1950 році в столиці тодішньої Югославії місті Белграді. У сьогоднішній Сербії він відомий як автор книжок «Прості події», «Нові біографії», «Художник після часу на сон», «Розповіді про прозоре повітря» та ін. Міленко Паїч полюбляє створювати альтернативні біографії. Очевидно, що поява подібних книжок має відношення до глобалізаційних процесів, оскільки саме під їх впливом з'являються твори, які тільки імітують документ і факт, або суттєво їх спотворюють. Деякі з них представлені в книжці Міленка Паїча «Нові біографії» (1987). Серед них і цикл невеличких мініатюр «Нова біографія Хорхе Луїса Борхеса (1899–1984)», героєм якої є відомий аргентинський письменник, один із класиків світового постмодернізму.

У «Пролозі» до циклу автор пробує розтлумачити читачеві обставини появи розповідей про Борхеса. Вони для Міленка Паїча спершу нібито з'явилися уві сні, обростали подробицями й урешті-решт вималювалися як байка про Борхеса. Тобто уже з самого початку сербський письменник налаштовує читача на те, щоб той сприймав його мініатюри як несправжні, вигадані, свого роду квазі-біографію. *«Квазі (лат. quasi – ніби, майже, немовби) – у складних словах означає "ніби", "позірний", "несправжній", "фальшивий"»* [Словник 2000: 263]. Та й сам жанр байки в сучасній літературі належить до белетристики. Це невеликий ліро-епічний твір (прозовий чи віршований) повчально-гумористичного або сатиричного характеру.

Байка про першу появу на обкладинці імені Х. Л. Борхес є досить розлогою і заплутаною, а тому, щоб зрозуміти, звідки ж походить оце квазі, варто навести її повністю: *«Жив собі чоловік, сам-один, не мав ніде нікого, дехто думав, що він письменник, інші ж вважали його шахрасм. Якось у занедбаній, запорошеній антикварній крамниці він випадково натрапив на якийсь старий рукопис. Наче провидіння шепнуло йому, що потріпаний сувій вартий уваги: він його машинально засунув під плащ і вийшов на вулицю. Вдома він уважно прочитав украдений твір, всюди перекреслив ім'я головного героя і вписав нове – перше, що спало йому на думку: Е. А. По. Потім переписав прочитане на свій папір, власноруч скоротив його і переробив, як знав і умів, вставляючи де-не-де яке-небудь слово від себе. Того ж таки дня він відніс текст одному старому, власникові невеличкої друкарні. З раннього ранку, прислухаючись до нечуттєвих звуків своїх хитроців, старий вирішив не відмовляти письменникові одразу, як він зазвичай робив, а сказав, що прочитає рукопис. Тієї ночі він справді у сум'ятті прочитав ті записи і подумав, що все було б гаразд, якби головного персонажа звали... звали, ну скажімо, Ф. Кафка. Охоплений жагучим поривом, він до ранку всюди замінив ім'я, прикрасив твір незграбними поетичними картинками й додав кілька фантастичних подій*

(настільки фантастичних, наскільки йому дозволяла його вбога уява), збираючись показати рукопис одному солідному видавцеві, видавши його за свій.

Так нещасний твір багато разів міняв власників, авторів і головних героїв – аж поки не потрапив до моїх рук і поки я не перекреслив ім'я, що найчастіше згадувалось у тексті й не вписав правильно: Х. Л. Борхес» [Паїч 2004: 136–137]. Цей пролог з наявними в ньому кількома метаморфозами ніби вводить читача в мінливий і суперечливий світ квазі-біографії класика аргентинської літератури. Невеликі новели, з яких складається цикл «Нова біографія Хорхе Луїса Борхеса (1899–1984)», подано як фрагменти життєпису письменника, що розпочинається ще до його народження, коли в мініатюрі «Рука і метелик» ми бачимо матір, якій приснився страшний сон, ніби в її малюка «брудна стареча рука на дитячому тілі й метелик, що сміється сміхом Пекла» [Паїч 2004: 138]. На риторичні питання: «Що це має означати? Що це за знаки?» [Паїч 2004: 138], – мати так і не отримує відповіді, що є однією із загадок фальшивої біографії Борхеса.

У наступній новелі «Голизна пані Ернандес» уперше з'являється образ аргентинського письменника. Він постає у двох часових планах: на схилі літ і семирічним. Старий письменник пригадує епізод із дитинства, коли він допомагав подрузі мами пані Ернандес у саду, а потім вони удвох унесли до приміщення килим. Руки в обох замерзли, і пані Ернандес стала їх відігрівати, поклавши собі поміж ніг. «Через багато років, пригадуючи той випадок, він бачив його усе яснішим, приємнішим і гарнішим, хоч і не був цілком певен, що насправді трапилось того дня. Чому пані Ернандес видається йому такою знайомою й близькою? Чи дійсно вона так вільно поводитись при ньому? В його спогадах присутні і жіноча голизна, й розпусний сміх, і ще кілька вельми збудливих сцен» [Паїч 2004: 139]. Чи справді це трапилось з Борхесом у дитинстві, чи це є плодом його фантазії, герой твору М. Паїча не знає, а сам автор і не прагне дати пряму відповідь. І все ж остання

фраза цієї мініатюри, наштовхує на думку, що епізод, який ліг в основу твору, є вигадкою, а отже ще одним квазі: «...*Мрія досконаліша за дійсність, а сон прекрасніший за яву*» [Паїч 2004: 139].

У новелі «Сьомий, заборонений двійник» ми уперше бачимо портрет героя твору: «*Він стояв перед дверима свого кабінету й ніяк не наважувався увійти. Це був Хорхе Луїс Борхес, молодий аргентинський письменник з важким поглядом строгих очей, про які навіть близькі його друзі казали, що вони мертві*» [Паїч 2004: 139]. Портретна деталь – мертві очі – натяк автора на сліпоту, що трапиться з героєм значно пізніше. Епізод, який описаний у новелі М. Паїча, чітко датований 23 травня 1935 року. Сліпим Х. Л. Борхес стане лише через 20 років.

Постать Хорхе Луїса Борхеса у цій новелі подається одночасно у двох просторових вимірах, що в реальному житті здійснити неможливо. Борхес ніби дивиться на самого себе і бачить свого двійника за письмовим столом, що схилився над рукописом, і, тихенько підійшовши до нього, читає рядки, які лягають на папір: «...*Тоді я наказав зняти із засудженого одяг, прив'язати його до натягнутої бичої шкури й зірвати йому з обличчя маску. Так і зробили*» [Паїч 2004: 140]. Це був текст з оповідання Борхеса «Чорнильні дзеркала», які реальний Борхес ніби диктував своєму двійникові, що був абсолютно схожий на нього. Мандруючи власною оселею, Борхес раз по раз відчиняє двері (їх усього сім), і щораз за новими дверима бачить чергового свого двійника, який завжди робить те, що колись робив герой у реальній дійсності, але в різні періоди життя: то він дивився на себе в дзеркало, то одужував після важкої хвороби. Дзеркало не раз провіщало реальному Борхесу майбутнє, зокрема неодмінну його сліпоту. Він «*не раз бачив себе у тому страшному дзеркалі з білою пов'язкою на очах або в темних окулярах, чії скельці не пропускали світла*» [Паїч 2004: 141].

Значно пізніше герой новели робить коротеньку нотатку, яку він збирався колись розгорнути у вірш чи оповідання про двійників, чого однак не сталося. Ця нотатка так і лишається записом, що

ніколи не реалізується. І хоча вона нагадує реальний документ, все ж залишається квазі-документом, плодом фантазії автора фальшивої біографії М. Паїча. Таким же плодом фантазії письменника є мандрівка Борхеса Світом дзеркал у наступній новелі («Світ дзеркал, усього п'ять монеток»).

Історія, викладена в новелі «Автопортрет самогубця», містить реалії, що справді мали місце в житті Хорхе Луїса Борхеса, а саме: його навчання в Женеві (Швейцарія) й повернення до Аргентини. Усе інше, передусім історія картини, що висіла на стіні кімнати на батьківщині, – також є плодом фантазії М. Паїча, тобто частиною квазі-біографії аргентинського класика. Малюнок на картині був своєрідним палімпсестом: бідний художник, з яким герой новели колись мешкав разом у Женеві, подарував йому картину. Приїжджаючи щороку в гості до Борхеса, художник малював нову картину поверх намальованої раніше, оскільки не мав коштів на нове полотнище. Так тривало досить багато років, і герой новели навіть забув, що на цьому полотнищі було зображено первісно. А потім Борхес дізнався про самогубство цього художника. Після такої звістки з картиною почали коїтися дивовижні речі, вона стала тріскатися й руйнуватися: *«Пери ніж оголився найперший шар – написаний у Женеві багато років тому – я пригадав, що на ньому було і як називалася картина. Назва її була важкою і страшною: "Автопортрет самогубця"»* [Паїч 2004: 150].

Одна з новел циклу «Нова біографія Хорхе Луїса Борхеса (1899–1984)» «Шість годин праці в народній бібліотеці, щодня» – це розповідь про бібліотекаря (ім'я його ніде не називається), який щодня трудився в одній із бібліотек Буенос-Айреса. Це цілком ймовірно міг бути й сам Борхес, адже з біографії письменника відомо, що саме *«в 1937–1946 роках Борхес працював бібліотекарем, пізніше він називав цей час "дев'ять глибоко нещасливих років"»*, адже в той же період з'явилися перші його шедеври [Борхес 2012: 2]. Бібліотекар *«любив робити невеличкі містерії. Наприклад, коли з полиці випадково впала книга одного відомого політика, він ви-*

тлумачив цю подію по-своєму, як підтвердження його тези про передчуття речей (майбутні події можна передбачити, якщо уважно вивчати реальність – дрібниці і ниточки в її основі); майже невидимі зміни, котрі стаються у цій галузі, формують інтуїцію й передчуття, і вправляючись, людина може це відчутти й прочитати, перш ніж зміни стануться насправді» [Паїч 2004: 152].

Містиком пройнятий епізод, у якому молодший товариш бібліотекаря спитав, що він зробив би, якби серед текстів, котрі знаходяться в бібліотеці, знайшов би власний некролог. На що той байдуже відповів: «Вмер би» [Паїч 2004: 153]. Звичайно, що такий квазі-епізод є плодом фантазії М. Паїча, однак він органічно доповнює несправжню біографію Борхеса: «Прощальне слово над могилою бібліотекаря виголосив його молодший друг, написавши той текст більше ніж за десять років до його смерті» [Паїч 2004: 153].

Остання новела М. Паїча «Червоний важіль на знакові безконечності» також будується на квазі-епізоді, в основі якого лежить вигадана історія, ніби сліпий Борхес міг, лише злегка доторкнувшись пальцями до старого чи зіпсованого годинника, примусити його, щоб той запрацював, таким чином засвідчуючи плинність часу: «Час Борхеса плинув і надходив, як і доля: не озираючись на сумнівні й непевні поняття минулого, нинішнього й майбутнього» [Паїч 2004: 155].

В епілозі до твору М. Паїч знову натякає на те, що ми маємо справу з біографією аргентинського класика, який знаходиться на порозі сліпоти, але біографія ця фальшива, адже Борхес читає лише єдину книгу, автором якої є сам: «Я почуваю себе, мов той наполегливий читач, який, дочитуючи останні томи Тасмної бібліотеки, куди він пробрався, представившись чужим іменем, на порозі сліпоти – прочитав одну книгу, котру сам написав!» [Паїч 2004: 155].

Оскільки основні події циклу Міленка Паїча, що безпосередньо пов'язані з постаттю Борхеса, не відповідають специфіці жанру біографічної повісті, у творі відсутня наукова хронологія життя головного героя, то це може означати лише одне – «Нова біографія

Хорхе Луїса Борхеса (1899–1984)» є квазі-біографією, тобто несправжньою, фальшивою. Фактично, твір сербського письменника можна визначити, з одного боку, як квазі-біографію, а, з іншого, – як своєрідну повість за мотивами біографії аргентинського класика. Міленко Паїч, як і герой його циклу Хорхе Луїс Борхес, пробує досягти справжності у своєму квазі-життєписі шляхом уведення до канви твору якихось неспростовних епізодів та імен, трансформованих фактів власної біографії знаменитого аргентинця. До того ж, взявши за основу декілька фактів з життя письменника, автор усе інше, зокрема розмови, душевні переживання, творчий процес, домислює, створюючи образ, який має дуже мало від того, що дійшло від справжнього Борхеса.

Ця розвідка є фрагментом майбутньої монографії, присвяченої вивченню квазі-документальних творів у світовій літературі, що з'явилися в ній під прямим чи опосередкованим впливом глобалізації.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Аристотель 1957 – Аристотель. Поетика / Аристотель. – М., 1957. – 183 с.
- Борхес 2012 – Борхес, Хорхе Луїс. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D1%80%D1%85%D0%B5%D1%88//28/11/2012>.
- Дзюба 2012 – Дзюба І. Глобалізація і майбутнє культури // Літературний ярмарок [Електронний ресурс] / http://lit-jarmarok.in.ua/index2.php?option=com_content&task=419&... 20.06.2012.
- Доманська 2012 – Доманська Є. Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле / Єва Доманська ; пер. з пол. та англ. В. Склокіна ; наук. ред. В. Склокін, С. Троян. – К., 2012. – 264 с.
- Лімборський 2011 – Лімборський І. В. Світова література і глобалізація : монографія / І. В. Лімборський. – Черкаси, 2011. – 192 с.
- Паїч 2004 – Паїч Міленко. Нова біографія Хорхе Луїса Борхеса (1899–1984) / Міленко Паїч // *Дам'ятов Сава* // *Антологія сербської постмодерної фантастики*. – Львів, 2004. – С. 136–155.
- Словник 2000 – Словник іншомовних слів / уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарпуга. – К., 2000. – 680 с.